

ЙЕЖИ РУСЕК (Краков)

ИСТОРИЯ НА ГЛАГОЛИТЕ СЪС ЗНАЧЕНИЕ ТРЕФΩ
В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК С ОГЛЕД
НА ЕЗИКА НА ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

В историческия развой на българския език основно се е променил съставът на глаголите със значение „храня“. В най-старите паметници, в текстовете, принадлежащи към т. нар. канон, гръцкото *τρέφω*, е било предавано чрез няколко глагола: *питѣти*, *питати*, *натроути* и *крѣмти*. Тези думи са строго локализирани. *питѣти* се употребява в глаголическите паметници (Мар., Зогр., Асем. ев., Син. пс., Клоц. сб.), *питати* — в кирилските (Сав. кн., Супр. сб.), *натроути* се среща в Син. пс., Мар., Зогр. и Асем. ев., *крѣмти* е засвидетелствувана само в Супр. сб.

Според Ягич в първоначалния превод гръцкото *τρέφω* е било предавано чрез *напитѣти*, докато *натроути* е навлязло в текстовете, преведени в Моравия и Панония. „*натроути* (*τρέφω*) Math. 25, 37 in der Form *натроухомъ* (so Mar, Zogr. Ass. Nik. Hv. Mirosl.) kann ebenso wie *рѣснота* ein mährisch-pannonischer Einschub sein, der den sonst üblichen Ausdruck *напитѣти* nicht zu verdrängen vermochte...“¹

В паметниците глаголът *натроути* се употребява много рядко. В превода на евангелията той е засвидетелствуван само веднъж: *Мат. 2537 — гн когда та видѣхомъ ачжша і натроухомъ ли жажджша и напоухомъ*. Мар., Зогр., Асем. — *напитѣхомъ* Сав. Два пъти е употребен в Син. пс., където превежда гръцкото *ψορίζειν*: *натровеши нѣи хлѣба слезѣна* (Пс. 79₆), *натроу ѣа отъ точка пшѣннчѣна* (Пс. 80₁₇).

Мнението на Ягич не се споделя от Лвов.² Според него „едва ли съответствува действителности мнение Ягича, что *натроути* введено в

¹ V. Jagić. Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin, 1913 p. 367—368.

² А. С. Львов. Старославянское *натрути* — *напитѣти*. Slavia XXV. Praha, 1956, с. 241—249 и Очерки по лексике памятников старославянской письменности. М., 1966, с. 182—189.

памятники старославянской письменности в Моравии или Панонии. Это слово в эпоху первых переводов могло быть общеславянским, употребившимся специально по отношению к птицам, животным, а также, кажется, к детям. По данным памятников старославянской письменности и данным современных славянских языков, слово *натроути* первоначально употреблялось только по отношению к людям, а слово *питъти* — по отношению к птицам, животным, а также, кажется, к детям.³ Тази разлика в значението според Лвов се е загубила много рано и през XI в., ако не и по-рано, в Източна България *напитъти* се е употребявало и по отношение на хората и затова в Източна България *натроути* „оказалось полностью замененным словом *напитъти*“. Предположението на Лвов за семантичната разлика между *натроути* и *питъти* мъчно може да се докаже. Във всеки случай не я подкрепят данните от най-старите паметници. Това е виждал и самият автор, тъй като е подчертал „высказанное предположение, что *натроути* употреблялось только по отношению к взрослым людям, к сожалению, не подкрепляется данными других памятников“⁴.

От четирите глагола със значение „храня“ най-рано е излязъл от употреба глаголът *натроути*. Както посочих по-горе, тази дума е засвидетелствувана само веднъж в евангелските текстове и два пъти в Син. пс. В среднобългарските преводи на евангелските текстове глаголът *натроути* не се среща — поне в тези текстове, които лично изследвах. В Добрейш. ев. се употребява *питахомъ*, във Врач. и Търнов. *напитахомъ*. В Добром. и Македон. ев. този пасаж отсъствува. За неразбирането на думата *натроути* от среднобългарските преписвачи на евангелския текст свидетелствува Банишкото ев., в което преписвачът е заменил *натроути* с *натроудити* (ГН КОГДА ТА ВЪДЪХОМ АЛЪЧАЩА Н *натроудити* л. 51). Думата *натроути* не познават основно псалтирите от XIII в. В Григ. пс. *натроути* е заменено последователно с *напитати*: *напиташи ны хъба слезна 77 — натровешн Пог., натроушиш Бол. (Пс. 79_б), пита ѿ от тѹка пшенична 78 а — н *натроу* ѿ Пог. Бол. (Пс. 80₁₇).*

Тази дума се среща в някои среднобългарски паметници. С друга представка *о//оу-* я отбелязвах в Загребския триод от XII—XIII в.: *славоѡ вѣсмѣтноѡ ѡтроуень вѣхъ 24 а*.

Глаголът *натроути* (храня) не изчезва безследно в българския език. Геров⁵ го включва в своя речник, представяйки го с цитати от народни песни: *труя, труям 1. ям, изядам 2. харча, прахосвам, разнисам:*

Защо плачеш, море црно орле?

Не се ядеш, язе да те ядам,

не кюм язе тебе да те труям!

³ А. С. Львов. Цит. съч., с. 188.

⁴ Пак там, с. 183.

⁵ Н. Геров. Речник на българския език . . . , ч. V (Р—Я), 1904, с. 364.

Ой ви сестри Иванови
не труйте си имането
от Ивана хаир няма.

Геров не посочва откъде произлиза посочената по-горе народна песен. Езиковите черти говорят за нейния македонски произход. Фактът, че тази дума се среща в българския език, свидетелствува според Львов, „что несмотря на употребление в Болгарии пнтатн, пншта по отношению к людям, там продолжалось употребление слов с корнем *троч-* в первоначальном их значении“⁶. Този факт доказва същевременно, че *натрочутн* в първичния превод е било роден израз, а не моравизъм. Следователно тук виждаме една дума, произхождаща от славянския говор в Солунско, която Кирил и Методий са използвали в първите преводи за предаване на гръцкия глагол *τρέφω*. Тази дума, както видяхме, измествана много рано от други синоними, е достигнала до нас чрез народните песни.

Друга е историята на глагола *пнтатн*, който, както отбелязах вече, е бил характерен за кирилските паметници, възникнали в Източна България (Супр. сб., Сав. кн.). В Супр. сб. думата е засвидетелствувана няколко пъти, а в Сав. кн. — само веднъж (Мат. 6₃₆): *възьрнте на птнцѣ небескѣна како не съжѣтъ ничесоже ни жъжѣтъ ни съвнражѣтъ въ жнтѣннцѣ и отѣцѣ вашѣ небескѣи пнтаетѣ ѿ — пнтѣетѣ* Мар. В този паметник се среща и глаголет *напнтѣтн* (Мат. 25₃₇). В Мар., Зогр. и Асем. ев. на този глагол съответствува глаголет *натрочутн*: *господи когда та видѣхомъ алъчѣшта и напнтѣхомъ — натрочухомъ*.

В среднобългарските паметници формата *пнтатн* е честа, последователно е употребена в такива паметници като *Добром.*, *Добрейш.*, *Търнов. ев.*, *Григор. парим.* и *Григор. пс.* Ето няколко примера: *пнтаетѣ* (Лука 12₂₄), *въспнтанъ* (Лука 4₁₈), *оупнтанн* (Лука 15_{23, 27}) *Добром.*, *Добрейш.*, *Търнов. ев.*, *прѣпнтатн* *Григ. парим.* 60, *прѣпнтѣа* *Григ. парим.* 60а, *въспнтаваетѣ* п. т. 62а, *прѣпнтанн* п. т. 65, *въспнтѣа* п. т. 83а, *прѣпнтатн* п. т. 86а. Хронологично по-нов, Хлудовият паримейник запазва тук често формата *пнтѣтн*. Последователно употребява *пнтатн* *Григоровичевият псалтир*, срв. на *водѣ поконшнѣ* *въспнтѣ ма* 14 — *въспнтѣ* *Пог. Бол.* (Пс. 22₂), *нменн твоего радн наставншн ма* и *прѣпнтаетшн ма* 25 — *прѣпнтѣешн* *Пог. Бол.* (Пс. 30₄), *нзбавнтн отъ смрътн доуша нхъ* и *прѣпнтаетѣ ж* 28 — *прѣпнтѣтн* *Пог. Бол.* (Пс. 32₁₉), *напнтаетшн ны хлѣба слезна* 77 — *натровешн* *Пог.*, *натрочуншн* *Бол.* (Пс. 79₆), *напнтѣ ж от тоука пшенична* 78а — *натроч* *ма* *Пог. Бол.* (Пс. 80₁₇).

От друга страна, формата *пнтѣтн* определено преобладава в триодите — *Орбелски*, *Хлудов* и *Пловдивски*. Срв. от *Орбелския триод*: *напнтѣж* 13а, *пнтѣжштому* 18а, *въспнтѣешнѣ* 50, *пнтѣеъ* 50а, *пнтѣ-*

⁶ А. С. Львов. Цит. съч., с. 188.

жца 66, пнтѣти са 67, прѣпнтѣн 68а, пнтѣши 69, пнтѣти са 69, напнтѣти са 70а, прѣпнтѣти 71а, пнтѣхъ 75, пнтѣжцаго 120, пнтѣти са 123а, пнтѣжцаго 127 и др. при напнтаемъ 48а, напнтажце 48а, пнтавы 86а, пнтасте са 98а, прѣпнтани бжджт 158, патын хлѣбьмн напнта тыкашь алашь 236, или от Пловдивския триод също от XIII в.: напнтѣжце са 20, пнтѣжт са пицеж 22, пнтѣвъ въ поустьини 22, напнтѣветъ 23, пнтѣжцаго всъ 25, оубогыа пнтѣжце 31, пнтѣжциж 36, прѣпнтѣн 37, пнтѣсте са 68а, пнтѣжце са пицеж 5, да пнтѣешн 38а, пнтѣти са 38а, напнтѣти са 39 и др. при пнтавы 4а, прѣпнтати.

Най-старите български преводи на триода—Шафариковият (и Бит.) употребяват формата пнтати, срв. напнтаемъ хлѣвомъ (Шаф. 18а), пнтажцаго (Шаф. 22а), пнтавъ (Шаф. 35), пнтасте са крвмн (Шаф. 62), постомъ пнтажце доушиж н срдца (Шаф. 65а), пнтажца (Шаф. 75а), пнтажцаго (Шаф. 88, 96), в поустьини пнтавъ (129а); Загребски триод от XII—XIII в. по начало употребява пнтѣти, срв. оубогнх пнтѣжциж 50а, — оубогых пнтажце Шаф. 27, брашно оставнеъ ангельское тѣмь пнтѣти са злобамн гннламн 56 — брашно оставель ангельское н оуподо-внхъ са скотомъ тѣмь пнтати злобамн гннлымн (Шаф. 33).

През XIV в. окончателно се утвърждава формата пнтати. Такава форма се употребява изключително в Манасиевата хроника, срв. скверьна свниа неоудръжаннемъ пнтажцин са 84, н томъ въдръжнеше жнлнше пнтаахъ са от полъ 68, от възвхъ оубо насыщанта са н от възсвхъ пнтанта са 10, прнсно во льводростнаго щенца лъвъ пнтаетъ 90, сън въ кннгахъ веселѣше са еаннскънх н словеси пнтааше са 88. Само формата пнтати употребяват Патриарх Евтимий и Григорий Цамблак, срв. обаче еамъ зде обрѣтше са есте, достонтъ напнтати касъ поустьиннож пицеж (Евт. 13), от црѣковъ пнтати са (Евт. 137), та во нанж враном пнтати са прѣвѣе оустронкши (Цамблак, Похвално слово за Евтимий 30); нонна же, врѣшнемъ дъбнымъ възспнтавшн (пак там 30), ергоже възспнта млькомъ стажати пнтателъ доуховна (пак там 39), н се заповѣдахъ томъ женѣ вдовнцн прѣпнтати та (Цамблак, Слово за пророк Илия); н въ прѣпнтала пророка (пак там).

От облика пнтати се употребяват от Евтимий и Цамблак производни, срв. романиа оубо снце обычнѣ зовома того изнесе, рожденне н възспнтанне, весь глаголемаа потоука Евт. 173, попеченна н троуды, глагола же доенна, повнванна, кжпанна, пнтанна, рлботы безчислены Евт. 83, н египетскаго оного прѣпнтателъ житннца прѣвъсходяще Евт. 40, нмаше прѣпнтанна н покрывала, снмн доволин бждем (Цамблак, Похвално слово за Евтимий 32).

Глаголът пнтѣти/пнтати изчезва безследно в българския език. В диалектите не са се запазили никакви следи. Производна форма, об-

разувана с наставка *-ja*: *пища* отбелязва Геров в езика на павликяните в Пловдивско. В литературния език обаче се употребява глаголът *питая* 'изпитвам, храня някакво чувство', без съмнение русизъм, както и производното *питателен* — 'който съдържа в достатъчно количество необходимите за организма хранителни вещества', *питателност* — 'хранителност'.

Последният от групата глаголи със значение трѣфо е *кръмнѣти*. От каноничните текстове той е засвидетелствуван само в Супр. сб., срв. дѣтнѣщѣ плачѣтъ н матн болнѣтъ навѣкъшн обычаемъ *кръмнѣти* дѣтнѣщѣ (312.9); събраннѣ радн саморастѣщнхъ мелагрнн отъ ннхъ же *кръматъ* са (289.12). В този паметник са засвидетелствувани и производните от *кръмнѣти* форми: *кръма* трофѣ, *кръмля* трофѣ, *кръмленне* ѳртотрофѣа, *кръмленнѣкъ* фѣлтатос, *паѣбес*. Думата *кръмнѣти* е широко употребявана от старобългарския писател от X в. Йоан Екзарх. В неговите произведения срещахме многобройни производни: *кръма*, *кръмля*, *кръмнѣтель*, *кръмнѣтъльнѣца*. *Кръмнѣти* срещахме и у Климент Охридски. Според Ив. Гълъбов тази характерна за Климентовия език лексема е представена богато в такива преславски паметници като Супрасълския сборник, Симеоновия сборник от 1076 г. и т. н.⁴⁷.

Думата *кръмнѣти* отбелязах в най-старите преводи на Триода — Битолския и Шафариковия: *кръмнѣтъ* бѣ скервннѣмъ гражданнымъ (Бит. 33), да н ты саректѣ са сповн *кръмашн* пррочскжж дшж (Шаф. 82, Бит. 68а) — прѣпнтѣвшѣ пррчж дшж (Загреб. 99а). Намираме я в Слепченския апостол: ДѠ. М. лѣт(ъ) *кръма* ж въ поустынн А 13,18 — пнтѣ Охр., пнта Мак.; в коментарите към Болонския псалтир: нмемъ во хѣомъ спас са члкъ наставенъ на пжтъ спеннѣа н *кръмнѣтъ* тѣломъ н *кръвнѣж* хѣож (Пс. 30₄₆₆) члкоу таннѣж трапезы ѡбннцѣвшѣ да *кръмнѣтъ* са прнсно (Пс. 67₁₁₈). В този паметник гръцкото трѣфо е предадено 4 пъти чрез *кръмнѣти*, 3 пъти — *пнтатн*, веднѣж — *пнтѣти*.

Думата *кръмнѣти* се употребява широко в среднобългарските пролози, сборници, в Манасиевата хроника: срв. нзыде въ поусто мѣсто съ *кръмашжж* нго старнѣнѣж (Прол. ном. 72, 77а), понеже самъ ѣа възкръмнѣлъ (Сев. 32), не *кръмнѣти* се тѣмѣ развѣ хлѣбомъ н водою (Бд. 118), матн *кръмѣщна* дѣтн свое (Рил. 21а), н дѣласта ѡба наемлаща са нмже *кръмѣста* са (Сб. 1348, 77а), ѡвошнѣ прнбнрѣ прнношѣашѣ н въ темннцѣ н *кръмѣше* ж (Прол. 1339, 21), съ *кръмашжж* нго старнѣнѣж (Прол. 72, 77а), ѳештнм же *кръмѣше* ю дѣврцѣамъ хлѣбомъ н водою тѣчно (Бд. 174), *распрострѣвѣ* бѣ трѣва макка зеленѣжщн са н говѣда *кръмашн* конѣ пнтѣжщн н воловы (Ман. 3), н въ показаннѣ внндет гладѣна *накръмнѣтъ* н жѣднѣа напонтѣ (Прение на Христа с дя-

⁴⁷ Ив. Гълъбов. Климент Охридски и ранните школи на стария български книжовен език. — Български език, XVI, 1966, с. 442.

вола 250); възвнцѣ рекошѣ съцы сконнн младенца възкръмнвшѣ (Ман. 71).

Не я намираме обаче в произведенията на Евтимий Търновски, който, както отбелязахме вече, си служи с глагола пнѣтати. У него отбелязах само производната форма *кръмнѣтель* (1 път): *снѣваа мѣужьство овогѣ н о правѣн подвнзавшааго се върѣ снрѣнхѣ застоупника печалнхѣ оутѣшнѣлаа вдовнцамѣ кръмнѣлаа* (Похвално слово за Константин и Елена).

Към края на среднобългарския период в думата *кръмнѣти* наблюдаваме стесняване на значението от „храня“ въобще до „кърмя с мляко пеленаче, храня животни“, срв. *нѣсопѣ шѣдѣ призва коучкѣ н накрѣмнѣ ѣстнѣмѣ* (Езоп 246), н *възвхѣ его н възкръмнхѣ его медомѣ н масломѣ н вномѣ* (Акир 238). С това стеснено значение глаголет „кърмя“ се употребява и в съвременния български език.

Успоредно с глагола *кръмнѣти* в български език се въвежда и съществителното *кръма* (храна), засвидетелствувано още в Супр. сб. В другите старобългарски текстове с това значение се е употребявала думата *пнѣшта*. През X в. думата *кръма* се е употребявала и в Преславския и Охридския център. В Преславския център е била позната и друга дума със същото значение *кръмаа*, само че с по-голяма фреквенция от *кръма*.

В среднобългарските паметници определено преобладава *пнѣшта*, употребявана често в преносно значение: *ранската п., божествната п., нестѣпната п., жнѣтѣската п., пнѣща жнѣтн*. В Манасиевата хроника например думата *пнѣща* се среща двайсетина пъти, докато *кръма* само веднѣж и с преносно значение „бозка — θηλή“: *любаша паче въздонѣшѣ его крѣмнннцѣ по възпрѣатн крѣмы н пнѣщѣ въ сътѣсть* (Ман. 20). Григорий Цамблак познава само думата *пнѣща*, срв. *данналовѣ н трѣ жѣ ѣтрокѣ прѣемлаа пнѣщѣ* (Похвално слово за Евтимий), за *еже подати доуховнѣжѣ пнѣщѣ* (пак там) *пнѣщѣу прнносѣше доволноу н ѣже на потребѣ боу ѣбылноу*. Житие на Стефан Дечански, н о *пнѣщн* не *рѣдаше нѣ ползоу братн коуплѣствовашѣ*.

Думата *кръма* се среща рядко в среднобългарските паметници. Отбелязах я в най-старите триоди (Шаф., Бит., Загреб.), срв. *рѣдоун са крѣмо манѣнѣ прѣмѣненне* (Шаф. 93), *скѣднѣж крѣмож* (Бит. 55). Поновите преводи заместват тази дума с *пнѣща*, например *рѣдоун са пнѣще манѣ прѣемалнѣ* (Хл. 52 — *крѣмо Загр*). Още по-рядко се среща в среднобългарските паметници думата *крѣмаа*. Отбелязах я в някои евангелски текстове, например Търн. (Лука 7₂₅). Думата *пнѣшта* не се е запазила в народните говори. Геров я открива само в говора на пловдивските павликяни.⁸

⁸ Българският книжовен език познава думата *пнѣща* 'храна', както и производните *пнѣщевод* 'хранопровод', *пнѣщеваренне* 'храносмилане', *пнѣщеварителен* 'храносмилателен'. Това са църковнославянизми, влезли през Възраждането в книжовния език чрез посредничеството на руския. Днес се схващат като архаизми.

В историческия развой на българския език са излезли от употреба три глагола със значение *трѣво*, *храня*: *тѣрѣти*, *пѣтѣти*, *пѣтати*, а при *крѣмѣти* се е извършило стесняване на значението. Трите старобългарски глагола е заместил нов глагол *хранѣти* (сѣ). Този глагол е бил известен на българския език с по-друго значение, което се е запазило до днес в повечето славянски езици *hüten*, *bewachen*, *bewahren*.⁹ С това значение глаголът *хранѣти* (сѣ) се е употребявал до края на среднобългарския период, срв. още в Трояската притча и Манасиевата хроника *егда роднши сына, не хранн его нѣ повелн да оубиштъ его* 48, *и несе его пастырѣ женѣ своен и рече ен въсхранн ми отрока сега. и бысть тако* 48, *азъ бо мноствна ен хошѣ быти и хранѣти доволнѣ* 56, *оуслышано же бысть елныи ѣже о еленѣ, ѣко протевсѣ царѣ отнати аwt парѣ, и ѣко оу него хранн сѣ въ градѣ мемфѣ* 40, *къ тон оубо хранѣаше заветѣ от сѣновѣ сѣмѣтнѣ сѣ ношныихъ днвнзыихъ* 24, *и ншотвнннѣ днсевѣ хранѣше на паламнда вражднѣж ненавнѣнѣ и злобѣ въ срѣдци занѣ елномѣ въ паламндѣ слава и въсн ѣкы бо гоу въннмажше ономоу срѣдечнѣж къ немуу хранѣахѣ любовѣ* 41, *мѣжѣ престооушнѣнѣ не храна къ себѣ враждѣ* 191.

С новото си значение *хранѣти* започва да се употребява в български език чак през XV в., срв. *дондѣтѣ сѣ хлѣв и сѣ квпю, да сѣ хранѣти, ере ест вчннна богѣ да смѣ ста една земаѣ* Грам. LXXV, 297 (1476), *далѣ есы мнѣ трѣвѣ пасты, ии дрѣвнѣ грнсты, нѣ ѣ жива храныты сѣ* (Физ. 170), *лнснца много тѣхннт вещь егда не обрѣта да настѣ конн двломѣ храннт сѣ* (Физ. 176). *и въсе въ хотѣннѣ его хо-дѣше, звѣрѣ и скотн и птнцн пернатѣ, онн же повелѣнѣмъ адамовѣ ходѣхѣ и хранѣхѣ се и летяхѣ* Адам. 211 (в Соф. сб. 681): *все еже по-вѣланиѣ адамовѣм пнтахоу се и хождахоу въ волю емоу), како не по-мѣненнн како тѣ хранѣ рѣкоа моѣж* Адам 213, *въсакѣ звѣрь крѣвнѣю храннт се, тако и морѣ е храна вода* (рѣк. № 149 във Виенската библиотека).

В паметниците от XVI в. широко се употребява и съществителното *храна*, което замества първоначално *пнща*, *крѣма* и *крѣмаѣ*. Ето някои примери: *аше сте да ми помогете, елате поскоро, понеже сѣ тѣрѣци во-*

⁹ В какво съотношение се намират *хранити* *cibere* и *хранити* *servare, custodire*, трудно може да се каже. Някои автори виждат тук две различни думи. Етимологията на думите не е сигурна. Не е сигурно също така първоначалното значение. Според Фр. Славски (*Słownik etymologiczny języka polskiego*. I. A — J. Kraków, 1952—1956, p. 81) *ps chorniti* деноминатив от *chorna* е най-вероятно прародств. лит. *šeriu, šerti* *храня* (най-често живогни), *šaras* = *rašaras* *храна за добитъка, паша*. Отношението на лит. *šerti* : *chorna* би било такова като отношението на праслав. *steriti* : *storna*. Що се отнася до етимологията, вж. също F r. В e z l a j. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. I, A — J. Ljubljana, 1976, p. 201, където е по-късната, най-нова литература по предмета; срв. също невзетата под внимание от автора статия на J. Rečzek.

зжт ѿ сжботн, та поспешанте на потечж, а хранѧ вн шет н напокои
 донти (Грама. XXI, 42, 1432). тога гь припоушае нмь хранѧ н не оскж-
 дветь нхъ (Физ. 170), ала разумьнте, братниа, каковж мжкж нмать о
 хранѧ своен (Физ. 174), тако възнцете хранѧ, јако неправедно, јако н
 водна жава . . . (Физ. 178), н вѧко припоусты мнѧ хранѧ, како жнвѧ
 азъ (Адам 214), н глахж а дамоу, вѧстанн гн мон, да понше хранѧ
 себѧ (Адам 215), н тако плаважше достнсаахж сватѧн градъ съ пишеж
 н храноѧ своеж (Бхрон. 534).

Значението на *trézeiv* на глагола *хранити* е свойствено днес на
 южнославянските езици, но се среща и на западната периферия (кашуб-
 ски и полабски: кашубски *charna*, *chorna* 'храна за добитък, фураж',¹⁰ по-
 лабски *hornpa* 'храна', *hornet* 'храня, кърмя')¹¹.

В значението *custodire* глаголят *хранити* в южнославянските езици
 е бил заменен с *пазити*, една дума, характерна само за тази езикова
 група.¹² В българския език глаголят *пазити* е засвидетелствуван през
 XV в. Намираме го във Влахо-българските грамоти. Ето няколко при-
 мера: а вие нѧсте никомоу длъжни да нх пазнте XXXII, 57 (1431—
 33), ноу без пѧтове не затворене ни ннако не можемо да се пазнмо
 CLXXX, 215 (1498), ча не вн смѧ даа оу знанне, али се пазнте како
 знаете нанбоде CCLIV, 299 (1482—1508), нѧ нх съм затворна зарадн
 да се можемо пазнтн за оноу наш вражмаш мнхнѧ CLXXX, 215 (1498),
 да знаете како да се пазнте XCI, 118 (1475). Първоначално глаголят
пазити е бил свойствен на народния език. В писаните на литературен
 език текстове от този период думата *пазити* не се среща. В тях про-
 дължава да се употребява думата *хранити*, *съхранити*. Писаните на на-
 роден език дамаскини не познават вече глагола *хранити* *custodire* и
 употребяват изключително *пазити*.¹³ През периода на Българското въз-
 раждане глаголят *храня* със значение 'пазя, пазя се, внимавам' е бил
 въведен в литературния език от руски. И така българите чрез руски са си
 възвърнали своя стара дума, която напълно е изчезнала в народните
 говори. Нейното възвръщане в литературния език не предизвиква обаче
 ограничаване на употребата на глагола *пазя*. Напоследък под влиянието

¹⁰ Колкото до обхвата на думата *chorna* в кашубски вж. Atlas jezykowy Kaszubsz-
 czyny i dialektów sąsiednich, 2. I. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1964, карта номер 2,
 ч. II, с. 38. В севернокашубските диалекти наред с редовната форма *charna* се среща
charna най-често със значение 'слаба храна, паша за добитъка', 'смес от храна за доби-
 тък', 'лошо, некачествено сено', 'купчинки трева в блатата', 'лоша трева за постилане на
 добитъка', 'слама', 'сено', 'слабо, некачествено сено със слама'.

¹¹ Вж. K. Polański. I. All. Sehnert. Polabian-english dictionary. The Hague —
 Paris, 1967, p. 69.

¹² Думата е изключително южнославянска. Колкото до етимологията вж. P. Skok.
 Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knj. II. K-poni. Zagreb, 1972, p. 626.
 От български или от сръбски тази дума са заели румънците: *paзи*, *paзesc* 'пазя, внима-
 вам за нещо, пазя се, избягвам'.

¹³ Въз основа на Троянския дамаскин вж. А. Иванова. Троянски дамаскин.
 Български паметник от XVII век. С., 1967.

на руски се засилва употребата на този глагол особено с представка съ-: *съхранявам* със значение 'пазя, запазвам нещо да не изчезне, да не се повреди, държа нещо някъде' в средствата за масова комуникация и в техническата литература. В говоримия език неговата употреба е порядъка, но се увеличава за сметка на народните *пазя, запазвам*.¹⁴

В сръбскохърватски език глаголет *пазити* е бил засвидетелствуван малко по-късно, отколкото в български. Според Академичния речник „... najstarije su potvrde iz prve polovine XVI vijeku... u XVI vijeku dosta je rijedak taj glagol, običan postaje u XVII v., a poslije je veoma običan“. Даничић впрочем дава в своя старосръбски речник два примера от законника на цар Душан (XIV в.), но както подчертава Т. Маретић, те се намират в един препис от началото на XVIII в., „a stariji rukopisi mjesto *pažiti* imaju glag. *bižiti*“¹⁵.

Такава е в най-общи линии историята на глаголите със значение *трѣфѡ* в българския език. Промени в тази семантична група са се извършвали в продължение на няколко века, за да се достигне до днешното състояние. Съдбоносен е бил XV в., когато живее големият художник на словото, писателят и проповедникът Григорий Цамблак. Той, както и неговият учител Патриарх Евтимий, създавайки „нов“ литературен език, съзнателно подбират и лексиката от дублетните думи, които са били в употреба в книжнината преди тях: *тросѣти, пнтати, пнтѣти, крѣмѣти*. Те вземат най-разпространените *пнтати* и *пншта*. В говоримия език в значението *трѣфѡ* започва да се шири нов глагол *хранѣти* (сѡ), при това той се появява най-напред в книжнината с нисък литературен ранг (Влахо-български грамоти, апокрифи, Физиолог). В значението *custodire* този глагол бива заместен от неологизъм *пазити* (сѡ), който се разпространява най-напред в народния език (Влахо-българските грамоти). Новобългарският литературен език през епохата на Възраждането възвръща чрез руски две изчезнали думи, разгледани в тази статия, *пнтати* 'храня' и *хранѣти* 'пазя, внимавам'. Това обаче не е повлияло върху ограничаване на употребата на новите думи *храня трѣфѡ* и *пазя custodire*

¹⁴ Ст. Василева. За употребата на глагола *съхранявам* в езика ни. — Български език, XXVI, 1975, с. 71—72.

¹⁵ Вж. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. IX. Ondje-plančić, obradio T. Maretić. U Zagrebu, 1924—1927, p. 721.